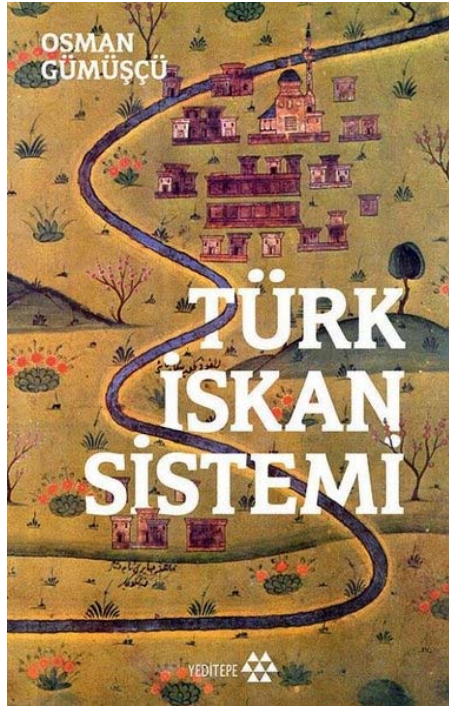

KİTAP İNCELEME:

**OSMAN GÜMÜŞÇÜ, TÜRK İSKAN SİSTEMİ UC-FETİH-İSKAN
DÖNGÜSÜ (XI-XVI. YÜZYIL),** [Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2019; 333 s. ISBN:
978-605-2070-90-1]

İlker YİĞİT*

İskan kavramının gerek coğrafyacılar ve gerekse tarih bilimine mensup araştırmacılar başta olmak üzere birçok disiplin tarafından kullanıldığı görülmektedir. Türk Dil Kurumu web sayfasında¹ *Güncel Türkçe Sözlük*'te iskan kavramı isim olarak “yurtlandırma” ve “yurtlanma”

* Dr. Öğr. Üyesi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Burdur / TÜRKİYE iyigithg@gmail.com Orcid Id: 0000-0002-1473-3438

¹ <https://sozluk.gov.tr/> (Son erişim: 21.03.2020).

İlker YİĞİT

Kitap İnceleme: Osman Gümüşçü, *Türk İskan Sistemi Uc-Fetih-İskan Döngüsü (XI.-XVI. Yüzyıl)*

şeklinde tanımlanmıştır. İskân kavramı ile eş anlamlı şekilde kullanılan bir diğer kavram ise “yerleşme”dir. Nitekim coğrafya sahasında iskan coğrafyası, yerleşme coğrafyası tabirleri birbiri yerine kullanılabilmeyle birlikte, disiplininin Türkiye’de kurumsallaştığı 1915’ten itibaren çoğunlukla iskan kavramının, günümüze yaklaştıkça ise yerleşme kavramının daha fazla tercih edildiği görülebilmektedir. Yerleşme terimine ilişkin de sözlüklerde çeşitli tanımlamaların olduğu görülmektedir: *Yerbilim Terimleri Sözlüğü* (1971)’nde “Tarihten önceki insanların yaşadığı yer”; *Kentbilim Terimleri Sözlüğü* (1980)’nde “1) Bir toplumsal kümenin ya da kalabalık bir nüfus topluluğunun, yaşamak ve ekonomik etkinliklerini sürdürebilmek için belli bir yeri seçmeleri eylemi. 2) Bu amaçlarla seçilip yerleşilen kent, kasaba, köy ya da daha küçük bir yer. bk. yerleşim yeri.”; *Yöntembilim Terimleri Sözlüğü* (1981)’nde “Bir topluluğun çalışma ve yaşama eylemleriyle sınırlanmış yersel alanı” olarak tanımlanmıştır.² Coğrafya terimi olarak ise; hem iskan hem de yerleşme kullanılmakta ve bu kavramlar her türlü yerleşmeyi içine almaktadır. İnsanların doğal halde buldukları yahut yaptıkları barınaklarla göçebe kavimlerin daha uzun zaman bir yerde kalan çadır toplulukları, mevsimlere göre yer değiştiren, yazın yaylaya, kışın ovaya inenlerin yılın bir kısmında oturdukları ova, yayla ve dağ gibi eğreti yerleşmeler, nihayet münferit mesken, çiftlik, mezra, köy, kasaba ve şehir, geçici, devamlı; toplu, dağınık; büyük, küçük; bütün yerleşmeler, yerleşme tesisleri, münferit ev ya da ev toplulukları iskan kavramı dahilinde değerlendirilmektedir.³

Farklı tanımlamaların yapıldığı iskan/yerleşme konusuna ilişkin tarihin ilk dönemlerinden itibaren yerleşik hayatın ortaya çıktığı merkezlerin yer aldığı bu topraklarda iskana ilişkin yapılacak çalışmalar hem dünya tarihi hem de Türkiye tarihi açısından önem arz etmektedir. Bu bağlamda eldeki yazıda, coğrafya disiplinine mensup bir akademisyen tarafından tarihi bir perspektif ile hazırlanan iskan konusunun ele alındığı kitap çalışması değerlendirilmeye çalışılmıştır. *Türk İskan Sistemi Uc-Fetih-İskan Döngüsü (XI.-XVI. Yüzyıl)* isimli kitabın müellifi, tarihi coğrafya alanında öncü çalışmaları ile tanınan Osman Gümüşçü’dür.⁴ *Türk İskan Sistemi Uc-Fetih-İskan Döngüsü (XI.-XVI. Yüzyıl)* isimli eserde tarihi coğrafya bakış açısı ile müellifin doktora teziyle girdiği iskan konusundaki bilgi, tecrübe ve birikiminin saha literatürünü de göz önünde bulundurarak sistematize

² <https://sozluk.gov.tr/> (Son erişim: 21.03.2020).

³ Ali Tanoğlu, “İskan Coğrafyası Esas Fikirler, Problemler ve Metod”, *Türkiyat Mecmuası*, (İstanbul, 1954) S. XI: 1-34.

⁴ Müellifin özgeçmişi için bkz. <https://websitem.karatekin.edu.tr/ogumuscu> (Son Erişim: 21.03.2020).

edilmiş bir hali olarak değerlendirilebilir. Müellif, XI. yüzyıldan XVI. yüzyıla Türk iskan sürecini bir sistem olarak ele almakta ve yapılmış olan çalışmalara geniş bir perspektiften bütüncül, uzun erimli ama sistematik bir mantık ile yaklaşmaktadır. Okuyucuya iskan konusunda muhtelif kaynaklarda dağınık halde bulunan bilgi ve bulguları bütüncül bir şekilde kendi bakış açısıyla sentezleyerek, sistematize ederek iskan konusunu siyasi, sosyal, tarihi ve en önemlisi de mekansal bir perspektiften sunma gayreti dikkate değer bir durumdur. Müellif eserin *Önsöz* kısmında bu durumu “...bu çalışmada, Türk iskan bütünü için bir formülasyon denemesi yapılmıştır. ‘Türk yerleşme/iskan sistemi’ adını verdiğimiz ve kısaca “Uc-fetih-iskan döngüsü” şeklinde de formüle edilebilen bu süreç, Türklerin Azerbaycan, Anadolu ve Rumeli’ye gelişlerinden itibaren, tüm iskanın belirli bir sistem çerçevesinde yaşandığını, belirli yolları izlediğini ve tüm adımların planlı bir biçimde gerçekleştirildiğini iddia etmektedir” (Gümüüşçü, 2019: 10-11) cümleleriyle ifade etmiştir.

Kitap Giriş bölümünden sonra 1)Uc Sahasının Oluşturulması, 2)Fetihlerin Yapılması, 3)İskân Süreci, 4)Karşı Düşüncelere Bakış ve Sonuç Bölümü’nden oluşmaktadır. Kaynakça ve İndeks bölümü ile son bulan eser toplamda 333 sayfadır.

Eserin *Giriş* bölümünde iskan kavramının tanımı, mahiyeti, önemine yer verildikten sonra yerleşme sistemi ve yerleşmenin evrimi kavramları açıklanmaktadır. Burada özellikle iskan konusuna evrimsel bir bakış açısı ile yaklaşılmakta ve yerleşmeleri canlı bir organizmaya benzeterek iskan merkezlerinin tarihi süreç içerisindeki değişimi, dönüşümü, devamlılığı ve ortadan kalkma durumu “evrim”⁵ terimi ile kavramsallaştırmaktadır. Evrim kavramını müellif şöyle izah etmektedir:

Kurulan yerleşme merkezlerinin uzun süreli yaşaması, ancak yeni ortaya çıkan faktörlere uyum sağlaması ile mümkün olabilmektedir. Bu konu ise “yerleşmenin evrimi” veya “evrimleşmeye uğrama” şeklinde ifade edilebilir. Şu halde evrim, yerleşme coğrafyası veya tarihi coğrafya açısından değerlendirilirse, “belirli koşullar içinde ortaya çıkacak yeni faktörlere ve onların ortaya çıkardıkları koşullara uyum sağlama becerisidir. (Gümüüşçü, 2019: 21-22).

Giriş bölümünde çalışmanın yapılma gerekçesi, Anadolu’nun iskan bakımından sahip olduğu zenginliğe ve çeşitliliğe rağmen bu sahadaki araştırmaların yetersizliğine yapılan vurgu ile belirginleştirilmektedir. Söz

⁵ Evrim konusunda ayrıca bakınız. Necdet Tunçdilek, *Türkiye’de Yerleşmenin Evrimi*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1986.

İlker YİĞİT

Kitap İnceleme: Osman Gümüşçü, *Türk İskan Sistemi Uc-Fetih-İskan Döngüsü (XI.-XVI. Yüzyıl)*

konusu sahadaki eksikliğe katkı mahiyetinde bütüncül bakış açısı ve tarihi perspektif ile yapılmış çalışmaların eksikliği belirtildikten sonra Türk iskan sistemine ilişkin çalışmaları bütüncü/sentezleyici bir bakış açısı ile çalışma noksanlığının giderilmesine yönelik bir girişim olduğu beyan edilmektedir. Kitapta Anadolu'nun sahip olduğu renkli ve zengin iskan sürecine ilişkin olarak "tasnif, dönemlendirme ve kavramsallaştırma" denemesi yapılmıştır.

Türk yerleşme sisteminin oluşumu ve işleyişi üç adımdan/basamaktan meydana geldiği belirtilmiş ve şöyle sıralanmıştır:

a-Uc sahasının oluşturulması (temlik verilmesi, istimalet ve ticaret ile iyi komşuluk ilişkilerinin geliştirilmesi, alplar, gaziler ve akıncıların uca gelmesi, dervişlerin Uclara gelerek zaviyeler kurması ve açılan sahalara yurt peşinde koşan konar-göçerlerin yerleşmesi) b- Fetihlerin yapılması, c-İskan, yeni topraklara önce sürgünler, arkasından gönüllü göçmenlerin yerleşmesidir. (Gümüşçü, 2019: 35).

Türk iskan sisteminin kuruluş ve gelişme sürecinin ele alındığı kitap, iskan bahsine ilişkin araştırılması için belirttiği problematikler açısından da ayrıca önem arz etmektedir. Zira müellif kır ve şehir yerleşmelerinin kuruluşu, gelişimi, değişimi, dönüşümü ve fonksiyonel özellikleri; konar-göçerlikten yerleşikliğe geçiş sürecinde ortaya çıkan iskan merkezlerinin nerede ve nasıl ortaya çıktığı sorularını da zikrederek yapılması gereken çalışmalar için önermelerde bulunmaktadır.

Çalışmanın zaman açısından sınırlaması ise, Türk iskan sisteminin tarihlendirilmesi, Anadolu sahası için 1016-1021 arasındaki Çağrı Bey'in keşif seferleri ile başlayıp Malazgirt ile birlikte hızlanan ve uzun bir süre devam ettikten sonra, 1571 yılında Kıbrıs adasının fethi ile nihayete eren bu dönem olarak belirtilmiştir.

"Uc-fetih iskan döngüsü"nü doğudan batıya Oğuzların göçleri ile ortaya çıktığı ve "Türk yerleşme/iskan sistemi" tesis edildiği, sürekli ilerlemek yeni yurtlar açmak, O. Turan tarafından açıklanan "cihan hakimiyeti mefkuresi"nin neticesi olarak çalışmada ileri sürülmektedir. Büyük Türk göçüne, söz konusu göçün değerlendirilmesine yer verildikten sonra eserin *Giriş* bölümü tamamlanmaktadır.

Eserin ikinci bölümünde *Uc Sahasının Oluşturulması* ele alınmakta ve bu bölüm, *İstimalet ve Ticaretle İyi Komşuluk; İlişkilerinin Geliştirilmesi; Uc Beylerine İktâ/Timar/Temlikler Verilmesi; Alplar, gaziler, akıncıların gelmesi; Şeyh ve Dervişlerin Gelmesi; Konar-Göçerlerin Gelmesi* alt başlıklarından oluşmaktadır. Bu kısımda Uc sahasına ve özellikle de uc

kavramına organizmacı bakış açısı ile bir hücreye benzetildiği dikkati çekmektedir. Nitekim bu durum müellif tarafından şöyle ifade edilmektedir:

“Uc, bir anlamda canlı organizma hücrelerindeki, “hücre zarına” benzetilebilir. Çünkü organizma bünyelerinde, geçirimli bir sınır vazifesi gören hücre zarı, bilindiği üzere, kendi istediği şartlarda istediği unsurların içeriden dışarıya, dışarıdan içeriye girmesine izin veren bir yapıdadır. Bu haliyle hücre zarına çok benzeyen Uclara, siyasi ve hukuki açıdan bakıldığında, iki devletin sınırı olarak bakılabilir.” (Gümüşçü, 2019: 73) .

Bir sahada fetihlerin gerçekleştirilmesinin ilk basamağını teşkil eden uc açmada Türklerin izlediği yollar ise şöyle sıralanır:

a-İstimalet ve ticaret faaliyetleriyle iyi komşuluk ilişkilerinin başlatılıp sürdürülmesi, b-Uc beylerine ikta/temlikler verilmesi, c-Ucun hareketli, fırsatlarla dolu ortamına alplar, gaziler ve akıncıların gelmesi, d-Mürid kazanmak amacındaki şeyh ve dervişlerin Uclara yerleşmesi ve son olarak e-Açılan sahalara öncelikle yurt peşinde koşan konar-göçerlerin yerleşmesi.” (Gümüşçü, 2019: 73).

Uc açmanın Türk devlet geleneğindeki yerine dikkat çekilmekte ve söz konusu durum çeşitli örneklerle izah edilmektedir. Uc beylerine ikta, timar ve yemliklerin verilmesinin gazanın yanında ciddi bir motivasyon oluşturmuş, bu da fetihleri artırarak yeni yurtların iskan birimlerinin kurulmasını sağlamıştır. Alpler, gaziler, akıncıların faaliyetlerinin manevi motivasyonlarının yanı sıra ganimet fikrinin de tetikleyici bir rol üstlendiği Anadolu'nun ve Balkanların fetih sürecinde oldukça etkili olduğu belirtilmiştir. Ö. L. Barkan tarafından kavramsallaştırılan “Kolonizatör Türk Dervişlerine”⁶ yer verilerek İslamiyet'i yayma kendilerine mürit/taftar bulmak için şeyhlerin uçlara gelmeleri, ıssız noktalarda ama özellikle de yol güzergâhlarındaki mevcudiyetlerinin bir neticesi olarak etrafları zamanla meskenlerle dolarak mezra, çiftlik, köy, kasaba hatta şehre dönüşen iskan merkezlerinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Söz konusu bu durum için toponimik verilerden hareketle yapılan çalışmalar kanıt niteliği taşımaktadır.⁷ Kitapta gerek Anadolu ve gerekse Balkanlardan örnekler

⁶ Ö. Lütfi Barkan, “Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I, İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler”, *Vakıflar Dergisi*, (Ankara 1942), S. 2, s. 284-353.

⁷ İlker Yiğit, “XVI. Yüzyıl Türkiyesi'nde Ahi Adlı Zaviyelerin Dağılışı”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, (Ankara 2013), C. 8 S. 5, s. 959-

verilerek ulu kimselerin (Hacı Bektaş Veli, Dede Garkın, Emirci Sultan, Şeyh Merzuban gibi) faaliyetleri, yurt açıcı özellikleri ve İslamiyet'i yayma konusundaki çabaları ile izah edilmektedir.

Selçuklu ve Osmanlı toplumunun önemli bir parçasını yerleşiklerin yanı sıra konar-göçerlerin oluşturduğu bilinmektedir. Hatta Anadolu'nun fetih sürecinde konar-göçerler daha fazla iken gerek devlet eli ile gerekse kendi iradeleri ile yerleşik hayata geçmişlerdir.⁸ Müellif eserde, konar-göçerlerin Anadolu'nun Türkleşme ve İslamlaşma sürecinde en önde uçlarda yer alan ve sürekli ucta bulunmaya gayret eden topluluklar olarak dikkat çekmektedir. Zira konar-göçer ile yerleşik ahalinin iktisadi faaliyet alanları zaman zaman birbirilerini tehdit etmiştir. Yerleşik düzenin tesis edildiği sahalarda, konar-göçerlerin yaylak ve kışlak alanları daralmış, otlakları sınırlanmış ve rahatça faaliyetlerini yapamaz hale gelebilmişlerdir. Bu durum da konar-göçerleri fetih yönünde, geçiş noktaları olan uçlarda toplanmaya sevk eden temel amiller arasında yerini almasına yol açmıştır. Özellikle Osmanlı devrinde şenlendirme ve sürgün faaliyetlerinde konar-göçer toplulukların kullanılması⁹ bu durumu örnekler mahiyetindedir.

Fetihlerin Yapılması eserin ikinci bölümünü oluşturmakta ve bu bölüm kendi içinde *Barış ile Yapılan Fetihler; Savaş ile Yapılan Fetihler; Keşif Seferleri ve Yıpratma Savaşları; Meydan Muharebeleri ve Muhasaralar* alt başlıklarına ayrılarak konu detaylandırılmaktadır. Fetihler

---

973; İlker Yiğit, "XVI. Yüzyıl Türkiye'sinde Ahi Adlı Yerleşmeler". *Zeitschrift Für Die Welt Der Türken/Journal of World of Turks*, (2017) C. 9, S. 3, s. 251-267; Hasan Demirtaş ve İlker Yiğit, "Saruhan Yurdunun Vatanlaşma Sürecinde Zaviyelerin Rolü", *Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Tarih Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu-IV Saruhanoğulları Beyliği, 5-7 Kasım 2015, Manisa* (basım aşamasındaki bildiri).

⁸ Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskanı*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1987; Yusuf Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskan Siyaseti ve Aşiretlerin İskanı*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014; İbrahim Erdal, "Cumhuriyet Döneminde Yörüklerin İskanı Konusu". *Osmanlıdan Cumhuriyet'e Yörükler ve Türkmenler*. Phoenix Yayınevi, Ankara 2008, s. 1-13; Tufan Gündüz, *Bozkırın Efendileri Türkmenler Üzerine Makaleler*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2015; Tufan Gündüz, *Anadolu'da Türkmen Aşiretleri*. Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2016.

⁹ Ö. Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler". *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 11, S. 1-4, (İstanbul 1949-1950), s. 524-569; Ö. Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler". *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 13, S. 1-4, (İstanbul 1951-1952) s. 56-78.

konusunda *Oğuz Kağan Destanı*'nda yer alan "büyük nehirlere ve büyük denizlere varma" fikri olarak "Kızıl Elma" hedefinden başlanarak Türklerin İslamiyet'i kabulü sonrası fetih harekâtının "ıla-yı kelimetullah" gayesine dönüştüğü belirtilmektedir. Türk fetih sistemi kuru bir şekilde bir sahanın zapt edilmesinin ötesinde mamur ve abadan hala getirilmesidir. Birlikte yaşama kültürü, hoşgörü, özgürlük anlayışı Türk fetihlerinin önünü açan, fetih sürecini kolaylaştıran ve yerel halkın (örneğin Anadolu'da Bizans egemenliğinde yaşayan Rumların) Türk yönetimi altında bulunmak istemelerine, Türk hâkimiyetini benimsemesine yol açmıştır.

Eserde mekân kavramına yer verilerek bu kavramının Batı ve İslam (ve Çin) medeniyetindeki farklı tezahürlerine değinilmektedir. İslam medeniyetinde mekân, insanlığın ortak yaşam alanı iken Batı medeniyetinde hâkimiyetin araçlarından biri olarak görülmektedir. Türk fetihleri toprak kazanmaktan daha ziyade ve ondan öte insanları kazanmayı, gönülleri fethetmeyi (istimalet) başarmıştır. Böylece Türkler, insanların en temel ihtiyacı olan huzur, güven ve özgürlük ortamını temin edebilmiştir.

Savaş ile yapılan fetihlerle alakalı olarak Anadolu'da cereyan eden Selçuklu fütuhâtına ve bu süreçte Bizans egemenliğindeki Anadolu'nun içinde bulunduğu siyasi, sosyal ve ekonomik duruma yer verilerek anlatılmaktadır. Türklerin tarihi süreçteki savaş taktiklerine, savaş öncesinde yapılan istihbarat faaliyetlerine, haberlerin hangi kanallar aracılığıyla toplandığına dair açıklamalar yapılmaktadır. Keşif seferleri ve yıpratma faaliyetlerinin üzerinde durularak bu husustaki çalışmalara, akıncılara özel yer verilmektedir. Tüm bu durumlar uc oluşturmaya bağlanarak uc oluşturmanın önemine ve bu sürecin zorluğuna değinilerek batı Anadolu'daki yani uc bölgelerdeki beyliklerin kollektif hareketlerine değinilerek bölüm tamamlanmaktadır.

Kitabın üçüncü bölümünü *İskan Süreci* oluşturmakta ve bu bölüm kendi içinde *Sürgünlerin İskanı*, *Gönüllü Göçmenlerin İskanı*, *Toprak Verilerek Yapılan İskan* ve *Vazife Verilerek Yapılan İskan* alt başlıklarına ayrılarak konu işlenmektedir. Bu bölümde temelde uc oluşturma, fetih neticesinde sürecin son halkası olarak kabul edilen iskan mevzusu ele alınmaktadır. Uc'un oluşturulmasını takiben fetih yapılmakta ve artık uc olan sahanın/dış sahanın içe dönüştürülme süreci gerçekleştirilmektedir. Fethedilen sahalarda kalıcı olabilmenin, bir arazi parçasını/kuru bir toprak parçasını vatan haline dönüştürmenin¹⁰ araçları ele alınmaktadır. Bu noktada planlı ve programlı olarak sultanların, padişahların ve devlet önde

¹⁰ R. Oğuz Arık, *Coğrafyadan Vatana*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1956.

İlker YİĞİT
Kitap İnceleme: Osman Gümüşçü, Türk İskan Sistemi Uc-Fetih-İskan Döngüsü (XI.-XVI. Yüzyıl)

gelenlerinin takip ettiği yollar sırasıyla ele alınarak örnekler üzerinden açıklamalar gerçekleştirilmektedir.

Bilindiği üzere yakın ve uzak tarihimizde birçok örnekte görüldüğü üzere iskan her zaman gönüllülük esasına göre olmamaktadır. Zira bir insanın doğduğu, büyüdüğü, hatıralarının olduğu, siyasi, sosyal ve ekonomik anlamda mevcut, kurulu düzeninin bulunduğu mekanı bir çırpıda terk edip yeni bir düzene doğru yelken açması kolay bir mesele değildir. Bunun için bazen fiziki (iklim değişimleri, kuraklık, deprem, taşkın vb.) bazen de beşeri (nüfus artışı, savaş, tarım alanlarının yetersizliği, mera alanlarının yetmemesi, çeşitli iç kargaşalar vb.) icbar edici sebepler devreye girebilmektedir. Bu duruma kadim Türk tarihinden, Roma tarihinden vb. örnekler vermek de mümkündür. Çalışmada tarihi süreçteki örnekler yer verilerek Selçuklu ve Osmanlı Devleti sultanlarının/padişahlarının izledikleri sürgünlerden örnekler verilerek sürecin nasıl cazip hale getirmeye çalıştıkları anlatılmaktadır. Sadece kendi mensupları için değil fethedilen bölgenin yerli halkının aynı mekânda üretime devam edebilmeleri için vergiden belirli bir süre muafiyet sağlanması, tarım için gerekli olan çeşitli aletler, tohum verilmesi ve mesken inşası vb. hususlardaki destek uygulamaları aktarılmaktadır.

Zorunlu göçlerin yani sürgünlerin dışında kendi rızasıyla da yeni memleketlere giden gönüllü göçmenlerin iskanı meselesi de bir alt başlık olarak değerlendirilmektedir. İskân sürecinin başlangıç aşamalarında sürgünler ön plana çıksa da asıl kalıcı ve sürdürülebilir olan hiç şüphesiz rızaya binaen gerçekleşen göçlerdir. Bu duruma en iyi örnek olarak Anadolu'nun Türkleşme süreci gösterilebilir. Müellif tarafından eserde XI. asırda başlayan Türk nüfusunun Anadolu'ya yoğun göç süreci ele alınarak ortaya konulmakta ve ayrıca Balkanlara yönelik olarak XIV. yüzyılda başlayıp XVII. yüzyıla değin yer yer devam eden göçler Şumnu kazası üzerinden örneklendirilmektedir.

İskan sürecinin gerçekleştirilmesinde önemli olan en temel husus bir toprak parçasının mevcudiyetidir. Zira insanlar meskenini yapmak, ihtiyacı olan temel tarımsal üretimi yapmak, hayvanlarını otlatmak vb. iktisadi faaliyetleri için mutlak surette bir mekâna ihtiyaç duymaktadır. Bu duruma binaen eserde *Toprak Verilerek Yapılan İskan* konusu ele alınmıştır. Burada yerleşik ve konar-göçer topluluklar için tahsis edilen araziler, bunların tasarruf şekilleri hakkında açıklamalara yer verilmiştir. Özellikle ikta ve timar sistemi ele alınarak arazinin iktisaden faal hale getirilmesi; bu durumun askeri, ekonomik ve sosyal açıdan gereklilikleri izah edilmiştir.

Vakıflar Kurularak Yapılan İskan alt başlığında vakıf kavramı, vakfın mahiyeti ve Türk iskan sürecinde şehir ve kırsal alanlarının imara açılarak abad

edilme süreçleri ele alınmaktadır. Zaviye, imaret, çeşme, hamam, kervansaray, darüşşifa, medrese vb. yapılar ile Anadolu sahasının imar ve iskan süreci izah edilmektedir. Özellikle tesis edilen vakıf yapıları sayesinde boş bir arazide iskanın ortaya çıkış süreçleri, mezradan/çiftlikten köye, köyden kasabaya, şehre (Nevşehir, Uzunköprü, Karapınar, Payas, belen, Kuşadası, Ulukışla) dönüşmesi örneklendirilmektedir.

Vazife Verilerek Yapılan İskan Selçuklular zamanı ile ilgili pek bilgi olmasa da Osmanlı İmparatorluğu zamanında açıkça görülen ve belirli görevleri ifa etmek üzere kişilerin belirli mahallere iskan edildiği bilinmektedir. Derbendciler, suyolcular, çeltikçiler, menzilciler, tuzcular vb. yanı sıra ribat, kervansaray, han gibi yapılarda görev alan kimseler iskan noktasında önemli görevler icra etmişlerdir. Söz konusu bu görevleri karşılığında avarız ve tekâliften muaf tutulma gibi birtakım ayrıcalıklara sahip olan bu zümreler, üretimden ulaşımaya değin devlete önemli katkılar sağlamışlardır. Derbend alanları, han, kervansaray, gibi yapılar ıssız alanlarda olduğu için zaman içinde bunlar etrafına toplanan yeni haneler sayesinde köy, kasaba ve şehirler ortaya çıkabilmiştir. Bu noktada ülkemizde Kadınhanı, Derbent örneğinde olduğu gibi han, kervansaray, saray adlı ekli yerleşmeler olarak mevcudiyetlerini devam ettiren onlarca iskan merkezi örnek olarak verilebilir. Müellif han, kervansaray, derbendlerde bulunan ayrıca suyolcu, çeltikçi, gibi çeşitli hizmetleri tanımlayarak toponimik verilerden hareketle örnekleterek iskana olan tesirlerini de kitapta yer vermektedir.

Müellif dördüncü bölümde *Karşı Düşüncelere Bakış* başlığı altında Anadolu'nun Türkleşme ve İslamlaşma sürecinin özellikle Anadolu'ya geliş süreçlerinin planlı programlı olmadığını, bunun tesadüf eseri ortaya çıkan bir durum olduğunu belirtenlere yer vererek bu sürecin Selçuklu sultanları ve kumandanlarınca planlı olarak işletildiğini savunmakta ve temellendirmektedir.

Eserin *Sonuç* bölümünde müellif, uc, fetih ve iskan sürecinin planlı, sistematik bir süreç olduğunu vurguladıktan sonra Anadolu'da Türk iskan sistemini kronolojik açıdan üç döneme ayırarak yeni bir tasnif önermektedir: 1) 1016 yılında Çağrı Bey'in keşif seferine çıkmasından Dandanakan zaferine, 2) 1040 yılındaki Dandanakan zaferinden 1071 Malazgirt'e, 3) 1071 yılındaki Malazgirt zaferinden 1571 Kıbrıs'ın fethine kadar. Müellif tasniften sonra Anadolu'daki XII., XIII., XIV., XV., XVI. ve XVII. yüzyılda Anadolu nüfusuna ilişkin görüşlerini belirtmektedir. Diğer konularda da olduğu gibi iskan meselesinin de uzun erimli bir şekilde ele alınmasının zorunlu olduğunu dile getirerek konusunda ilk olan bu kitaba yönelik eleştiriler doğrultusunda daha iyi noktalara ulaşabileceğini ve bu konuda

İlker YİĞİT

Kitap İnceleme: Osman Gümüşçü, Türk İskan Sistemi Uc-Fetih-İskan Döngüsü (XI.-XVI. Yüzyıl)

yapılacak yeni araştırmalara şiddetle ihtiyaç olduğunu belirterek eserine son vermektedir.

Türk iskan Sistemi Uc-Fetih-İskan Döngüsü (XI.-XVI. Yüzyıl) isimli eser konuyu ele alış tarzıyla sahasında ilk olma hususiyetini taşımakta ve bundan sonra yapılacak olan yeni çalışmalara kapı aralaması bakımından değer arz etmektedir. Özellikle konuyu okuyucunun rahat bir şekilde anlamasını kolaylaştıracak sistematik bir yaklaşıma sahip olması, Anadolu'da ve Balkanlarda Türk iskan sürecini, *uc, fetih ve iskan döngüsü* çerçevesinde kurgulaması etraflıca konunun zihinlerde yer etmesini sağlamaktadır. Böylece literatürde dağınık şekilde, farklı eserlerin içerisinde yer yer değinilen hususların topluca ve uzun erimli bir şekilde okuyucuya sunulması önemli bir katkı olarak değerlendirilmelidir. İlerleyen zaman içinde yapılacak çeşitli çalışmalar ile konunun alt başlıklarının daha da derinleştirilmesi, eksik kalan bilgilerin ikmal edilmesine imkân sağlayabilecektir. Ancak burada şu husus belirtilmelidir ki, Türkleşme sürecine ilişkin yerleşme ve nüfus konusunda sayısal bilgilere sahip olmadığımız hatırdaki tutulmalı, eldeki mevcut dönem kaynaklarında ve Osmanlı dönemine ait arşiv vesikalarındaki bilgilerden hareketle geriye okumaların yapılabildiği/yapılabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.